

OROSS ANDRÁS

RENDELETEK ÉS INTÉZKEDÉS-TERVEZETEK A MAGYARORSZÁGI VÁRAK LEROMBOLÁSÁRÓL (1699–1702)¹

Jelen forrásközlemény célja, hogy közreadja azokat a legfontosabb egykorú dokumentumokat, amelyek ismerete nélkül rendkívül nehéz az 1702. évi magyarországi várrombolások történetét az eddigieknél reálisabban tanulmányozni. A magyar történetírás ugyanis a várrombolásokat — a XIX. századi romantikus történelem-szemlélet hatására — „magyarellenes” eseménysorként értékelte. A legtöbb vártörténeti összefoglalóban azt olvashatja az érdeklődő, hogy várainkat 1702-ben lerombolták. Takáts Sándor alapvető fontosságú művéből² átvett és a köztudatban meghonosodott, csak részben helytálló mondatokat a későbbi korok irodalma előszerzetettel idézte, annak tévedéseivel együtt. S noha több vártörténet is megjelent az utóbbi évtizedekben, ezek egyike sem foglalkozott részletesen, azaz az eredeti forrásokig visszanyúlva, alaputatást végezve az 1699–1703. évi várrombolásokkal.³

Az Udvari Haditanács kancelláriáján (*Hofkriegskanzlei*) készített két várrombolási rendeletet (1699. december 13. és 1702. január 26.) már kiadták. Előbbit a Buda expugnata című kiadvány függelékében lábjegyzetek, magyarázó szöveg és a „végrehajtási utasítás” nélkül, eredeti nyelven tették közzé.⁴ Utóbbit Baranyai Béláné közölte a Műemlékvédelem című folyóirat hasábjain, magyar nyelven, jegyzetapparátus nélkül, fordítási pontatlanságokkal.⁵ A két kiadás sajnos jól példázza a magyar történetírás eddigi viszonyulását a rendkívül fontos kérdéskörhöz: félinformációk, magyarázat nélküli közlések, pontatlanságok átvétele a szakiroda-

1 Itt szeretném megköszönni a tanulmány elkészítésében nyújtott segítségét Pálffy Géának, Kenyeres Istvánnak és H. Németh Istvánnak.

2 *Takáts Sándor*: Kisérletek a magyar haderő feloszlására. 1671–1702. In: *Uő*: Magyar küzdelmek. Bp., 1929. I. köt. 185–317. p. (főleg 292–311. p.), de ld. még *Varjú Elemér*: Magyar várak. Bp., 1934. 211. p.

3 Kivételt jelent Végh Ferenc, aki a keszthelyi várról írott könyvében felhívta Takáts tévedésére a figyelmet: *Végh Ferenc*: A keszthelyi vár története (XVI–XVII. század). Pécs, 2002. 53. p.

4 Buda expugnata 1686. Europa et Hungaria 1683–1718. A török kiűzésének hazai levéltári forrásai. Szerk. Felhő Ibolya, Trócsányi Zsolt. Bp., 1987. 317–318. p.

5 *Baranyai Béláné*: Rendelet 1702-ből a magyar várak lerombolására. In: *Műemlékvédelem* 19. (1975) 4. sz. 193–195. p.

lom különböző szintjein, anélkül, hogy bárki is elgondolkodott volna a probléma tisztázásán. Forrásközleményünkkel most a tisztázás folyamatát szeretnénk elindítani.

Várrombolások a Magyar Királyságban 1702 előtt

Várrombolások nemcsak az általunk vizsgált korszakban történtek a kora újkori magyar történelemben. Az előzmények a középkori Magyar Királyság bukását követően, a törökellenes védelmi rendszer 1540-es évekbeli formálódására nyúlnak vissza. Ekkor törvényben határozták meg pl. a Heves megyei Szarvaskő lerombolását,⁶ a Szlavón- és Horvátországban fekvő, megvizsgált, de szükségtelennek ítélt várak szétrombolását, felgyújtását.⁷ Hasonlóképp 1546-ban döntés született Ság, Pásztó, Drégely, Szécsény, Buják, Léva és más várak megvizsgálásáról és azok időben történő esetleges szétrombolásáról.⁸ Az 1559. évi törvények további várak megszüntetéséről rendelkeztek.⁹ Az országgyűlési végzések rombolási terveinek indokai között szerepelt, hogy felszerelés és őrség nélkül, elhagyatottan álltak, és könnyedén az ellenség kezére kerülhettek, ami pusztító hatással lett volna a környező vármegyékre.

A lövöldi (ma Városlőd) karthauzi kolostort Sforza Pallavicini Győrben székelő magyarországi főhadimarsall utasítására rombolták le 1554 tavaszán, a magyar rendek tiltakozása ellenére, mert annak őrségét már nem tudták ellátni és féltő volt, hogy ha az ellenség elfoglalja, jelentősebb katonasággal látja el. 1562 áprilisában Eck Graf zu Salm und Neuburg győri végvidéki főkapitány pedig azért romboltatta le a Csobánc és Tapolca szomszédságában fekvő Hegyesd várát, hogy az nehogy újra török kézre kerülve veszélyeztesse a Rábaköz és Zala vármegye lakosságát és várait.¹⁰ Veszprém lerombolása a drinápolyi békealkudozások alatt 1566-ban merült fel,

6 1545. évi LIV. tc. Magyar Törvénytár. 1526–1608. évi törvényczikkek. Szerk.: Kolosvári Sándor–Óvári Kelemen–Márkus Dezső. Bp., 1899. (Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Millencumi Emlékiadás.) (a továbbiakban: Magyar Törvénytár 1526–1608) 145. p.

7 1546. évi XLII. tc. Magyar Törvénytár 1526–1608. 179. p.

8 1546. évi XLIV. tc. Magyar Törvénytár 1526–1608. 181. p.

9 A Nyitra megyei Ondród, Tornócz, Vecse és Babicháza; a Bars megyei Kistapolcsány várait említették meg. 1559. évi XXVI. tc. és 1559. évi XXIX. tc. Magyar Törvénytár 1526–1608. 459. és 464. p. Természetesen az országgyűlési végzések korántsem jelentették automatikusan, hogy az adott vár lerombolására sor került volna!

10 *Pálffy Géza: A Császárváros védelmében. A győri kapitányság története. 1526–1598.* Győr, 1999. 87., 131. p.

majd keresztény kézre kerülése után, 1575-ben is.¹¹ Sorolható volna, hogy a török várháborúk alatt, illetve az új védelmi vonal kialakulásakor, megszilárdulásakor melyik várat gyújtotta fel, rombolta le az egyik vagy a másik fél.

A kora újkori magyar történelem talán legismertebb várrombolásai a XVII. század közepe után történtek. 1664-ben a vasvári békét követően az oszmánok Zrínyiújvárat, a császáriak Székelyhidat rombolták le.¹² A magyar várak újabb pusztulása-elpusztítása a visszafoglaló háborúk idején következett be. 1686-ban Regéc, Szádvár és Szarvas lerombolására adott parancsot az Udvari Haditanács.¹³ Minden bizonnyal a hadjáratok alkalmával további kisebb-nagyobb rombolásokra is sor került, melyek feltárása ugyancsak a további kutatások feladata.

Bár 1699 után történt, de mégsem kizárólag valamely központi rendelet, hanem az 1699. január 26-án kötött karlócai béke értelmében több dél-magyarországi várat le kellett romboltatnia az Udvari Haditanácsnak.¹⁴ Azaz, keletről nyugatra haladva Karánsebes, Lugos, Lippa, Csanád, Kiskanizsa, Becse, Becskerek és Zsabya lerombolásáról volt szó. Külön tanulmányra lenne szükség az ún. bánáti várak 1700–1701. évi lerombolásának feldolgozására, ám az megállapítható, hogy a kényszerű végrehajtás többé-kevésbé sikeres volt. (Természetesen az oszmánok is rendkívüli módon

- 11 *Hungler József*: A török kori Veszprém. Veszprém, 1986. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 4. Sor. szerk. Madarász Lajos) 73., 76. p.
- 12 Zrínyiújvárra: *Perjés Géza*: Zrínyi Miklós és kora. Bp., 2002. (a továbbiakban: *Perjés*, 2002) 336–339. p.; Székelyhidra: *Izsépy Edit*: Székelyhid építéstörténete a XVII. században. In: Művészettörténeti Értesítő 30. (1981) 4. sz. 266–70. p. és *K[oncz] J[ózsef]*: Székelyhid lerombolása 1665-ben. In: Hadtörténelmi Közlemények 3. (1890) 3. füzet 564–566. p.
- 13 *Sugár István*: Le hanyatlak a török félhold. Bp., 1983. 84. p.
- 14 „A Temesvár vára alá vetett tartomány minden kerületével és a köztük folyó folyókkal együtt maradjon a magas Török Birodalom birtokában és hatalmában, és Erdély felől határai legyenek Erdélynek Valachia határától a Maros folyóig a fenti szakaszban meghatározott határvonala, tovább a Marostól a Tisza folyóig a Marosnak innesső partjai, a Tiszától a Dunáig pedig a Tisze folyó innesső partjai alkossák a határvonalat; a fent nevezett határvonalakon belül fekvő helyek, úgymint Karánsebes, Lugos, Lippa, Csanád, Kis-Kanizsa, Becse, Becskerek és az innesső Zsabya és Erdélynek a jelen háború előtt megállapított régi határain belül, és a fenti határozmány szerint a Maros és a Tisza folyó partjain belül a temesvári területen található bármely más erőd oly feltétellel romboltassanak le a császáriaktól, hogy a szerződés értelmében ne lehessen újra felépíteni, és a fent nevezett temesvári terület teljesen szabadon hagyassék, és a jövőben sem czezen a megnevezett helyeken, sem a Maros és a Tisza folyó partjaihoz közel ne épüljenek más, nagyobb vagy kisebb megerősített helyek, amelyeket erődként lehet használni.” A karlócai béke. Ld. Magyar történeti szöveggyűjtemény 1526–1790. Szerk. Sinkovics István. Bp., 1968. II. köt. 691–692. p.

szorgalmazták, hogy a kezükön maradt Temesvár vára és az alá vetett tartomány „fellélegezzon” a császári várak szorításából.) 1701-ben sor került Karánsebes és Lugos¹⁵, Lippa¹⁶, Csanád¹⁷, Becse¹⁸ és Beckserek¹⁹ várainak lerombolására. A munkák végrehajtására — miként ez már a XVI. században is gyakorlat volt — a környező megyék ingyenmunkáját is kirendelték.²⁰ A visszafoglalt várak lerombolásába annak fejében egyeztek bele a karlócai béketárgyalásokon a bécsi udvarban, hogy Arad és Pétervárad kiépítését, megerősítését folytathatják.

A XVII. század végi várrombolások európai párhuzamát, a Német-római Birodalom és Franciaország Rajna-menti határánál találjuk meg. Az 1697. évi rijswiki békében úgy határoztak, hogy a D’la Pile erődítést és más, a Rajna folyónál és szigetein épített erődítményeket a Francia Királyság költségeire le kell bontani és utána egyik fél sem építheti újjá. Ebernburg várát (kastélyát), miután az új építkezéseket lebontották, tartozékaival együtt Sickingen bárónak kellett átadni. Bitsch és Homburg is lebontandó és nem szabad megerősíteni — szölt a határozat.²¹ A Rheinland-Pfalz tartományban található várak közül továbbiakat is leromboltak a franciák, így többek között Ebernburg mellett Hohenburg, Burg Gerolstein és Burg Hohenfels is áldozatul esett.²²

-
- 15 *Iványi István*: Lugos rendezett tanácsú város története. Adatok és vázlatok. Szabadka, 1907. 82–83. p. A lugosi és a karánsebesi rombolási munkákat az aradi kapitány, Georg Wilhelm Löffelholz irányította. ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 411. 1701. Mai Nro. 206. fol. 325r.
- 16 MOL E 281 1701. Aug. Nro. 43. és ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 411. 1701. Juni Nro. 183. fol. 397v.
- 17 *Borovszky Samu*: Csanád vármegye története 1715-ig. Második kötet. A vármegye részletes története. Bp., 1897. 79. p. A szerző szerint gr. Wolfgang Octtingen császári kamarás és birodalmi udvari tanácsos „császári tisztek és mérnökkari egyének” közreműködése mellett rá munkásokkal romboltatta le és tette a földdel egyenlővé az erősséget. Valójában Georg Wilhelm Löffelholz aradi kapitány vezetésével rombolták le Csanádot, 1701. április 24-c előtt. ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 411. 1701. Mai Nro. 53. fol. 303r.
- 18 *Johann Heinrich Schwickler*: Geschichte des Temes Banats. Pest, 1872. 268. p. és ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 411. 1701. Febr. Nro. 163. fol. 140r.
- 19 *Szentkláray Jenő*: A becksereki vár. Bp., 1886. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. 12. köt. Szerk. Pesty Frigyes) 48–49. p.
- 20 MOL A 14 1700 Nro. 977., MOL A 14 1701. Nro. 11., MOL A 14 1701. Nro. 18., MOL A 14 1701. Nro. 25., MOL A 14 1701. Nro. 27., MOL A 14 1701. Nro. 30.
- 21 *Szita László – Gerhard Seewann*: A karlócai béke és Európa. Dokumentumok a karlócai béke történetéhez 1698–1699. Pécs, 1999. (a továbbiakban: *Szita–Seewann*, 1999) 59–60. p.
- 22 www.burgenwlt.de (a letöltés időpontja 2005. január 5-c).

A várrombolások okai

Mindenekelőtt meg kell határoznunk milyen okok vezettek oda, hogy a magyarországi várak lerombolásának gondolata megfogalmazódjon a bécsi haditanácsosok elképzeléseiben. Az alább felsorolandó katonapolitikai, hadi, pénzügyi és társadalmi okok mind összetevői és nem kizárólagos hordozói a döntésnek, hiszen maga a rendelet sem fogalmaz teljesen egyértelműen: „bizonyos katonai és politikai okokból” határoztak egyes várak megszüntetéséről.

A katonapolitikai okok közül meghatározó a XVI–XVII. században lezajló, igen jelentős hadügyi fejlődés (forradalom) várakra gyakorolt hatása. A valódi várharckok kora lejárt, helyettük sokkal nagyobb szerep jutott a mozgó haderőnek, azaz a gyalogság és lovagság összehangolt hadmozdulatainak.²³ Érdemes-e az elhanyagolt állapotban lévő magyar várakat felújítani vagy sokkal inkább a reguláris, mezei haderő fejlesztése és ellátása játsszon szerepet, vagy az új török-magyar határon kell erődök kiépítésére pénzt fordítani? — ez volt ezekben az esztendőben az egyik legfőbb kérdés. A sok apró vár és helyőrsége csapatokat vont el a mozgó hadtestektől, s a várba szükséges volt külön parancsnokságot és személyzetet is szervezni, ami további költségeket jelentett. Ha egy várba helyőrséget helyeztek, oda természetesen tüzérséget is kellett telepíteni, ami tovább gyengítette a mezei hadsereg pozícióit, mert az ágyúkat a hadmozdulatoknál nagyobb sikerrel lehetett használni.

Hasonlóan fontos tényező a legtöbb magyarországi vár rossz állapota és funkcióvesztése. Az ország belsejében fekvő váraink elavultak voltak, a modern várépítési elveknek nagyrészt nem feleltek meg. Az ideális és jó vár a XVII. század végi hadviselésben, Sébastien le Prêtre de Vauban marsall elmélete szerint a következőképpen nézett ki: nagy szabad területekkel rendelkezett, azaz nem voltak benne lakóházak, sok (lehetőleg füles vagy olaszrendszerű) bástyája volt, nagy létszámú tüzérség befogadására volt alkalmas és sok előművel rendelkezett.²⁴ A Magyar Királyságban az 1700 körüli években ezeknek az elveknek Győr, Komárom, Érsekújvár, Károlyváros, Lipótvár és Szatmár várain kívül csak néhány, éppen ek-

23 *Czigány István*: Reform vagy kudarc. Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom hadrendjébe. 1600–1700. Bp., 2004. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Milleneumi Könyvtára 4. Sor. szerk. Veszprémy László) (a továbbiakban: *Czigány*, 2004) 21–32. p.

24 *Perjés*, 2002. 58–64. p. és *Domokos György*: A várak jelentősége és a császári seregek ostromtechnikája a felszabadító háborúban. In: *Végvárak és régiók a XVI–XVII. században*. Szerk.: Petercsák Tivadar és Szabó Jolán. Eger, 1993. (Studia Argiensia 14.). 73–84. p.

kor kiépíteni kezdett erősség (Arad, Pétervárad stb.) felelhetett meg. A visszafoglaló háborúk után sem a szakértelmen, hanem alapvetően a pénzhiányon és a funkcióvesztésen múltott, hogy a legtöbb vár nem épült át a fenti elképzelések szerint. Ráadásul a nagy török háború nyomán rengeteg olyan végvár került a Habsburgok kezére, amely már sokszáz kilométerre északra feküdt az új határtól. Míg például Nyitra jelentős szerepet töltött be Érsekújvár 1663. évi török kézre kerülése után, addig 1699-ben már több mint 500 kilométerre volt az új államhatártól.

A fent említett elvekkel összhangban álló eddig még teljességgel nem ismert, komoly hadügyi koncepcióváltás is közrejátszott régi, dicső múltú váraink lerombolásában. A Határőrvidéken fekvő várakat jelentősen átépítették (pl. Arad erődítése 1698-tól indult meg, a későbbi „várromboló” hadmérnök, Nicolas Dumont vezetésével²⁵), azokba nagyobb létszámú őrséget raktak, így biztosítva a területileg jelentősen megnövekedett Magyar Királyság védelmét a továbbra is komoly veszélyt jelentő törökökkel szemben. Természetesen a belső védelemre is hangsúlyt helyeztek és nem romboltak le minden magyar várat. Az új koncepció ez esetben azt jelentette, hogy inkább egy nagyobb, központi helyen fekvő, jobban megerősített várat tartanak fenn, mint több, kisebb, a végvári portyázások letűnt hangulatát idéző palánkot. A régi főkapitányságok funkciótlaná váltak,²⁶ így a Határőrvidék vette át feladataikat az új országhatár mentén. Jól illusztrálható ez a folyamat a Budai Kamarai Adminisztráció által igazgatott területen, ahol miközben rombolták Kanizsa, Eger és Székesfehérvár védműveit, Szigetvár, Esztergom, Buda, Szolnok és Szeged kisebb-nagyobb erődítési munkálataira folyamatosan biztosítottak összegeket.²⁷

További fontos indok volt, hogy a spanyol örökösödési háború kitörésével egyre több és több katonát, tüzérséget és mérnököket kellett mind a birodalmi, mind az itáliai hadszíntérre küldeni. A megszüntetni kívánt várak helyőrségeit, a bennük szolgálatot teljesítő szabad csapatok katonáit előbb egy nagyobb központba vezé-

25 *Szita–Seewann*, 1999. 77–79. p. és *Az aradi vár története*. Bp., 1998. 60–62. p.

26 *Megszüntetésükre, ill. a Határőrvidékre történő áthelyezésükre az 1715. évi XLII. törvénycikkkel* (Magyar Törvénytár. 1657–1740. évi törvénycikkek. Bp., 1900. [Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Milleneumi emlékkiadás.] 475. p.) és az 1723. évi XXIII. törvénycikkkel került sor. Uo. 587. p.

27 Egy 1703. május 10-én kelt kimutatás szerint a várak megerősítésére a következő összegeket fordították 1702-ben a Budai Kamarai Adminisztráció területén (forintban): Buda 82, Esztergom 270, Szolnok 250, Eger újraerődítése 1085, Szigetvár 65, Szeged 408. (1702-ben a fenti várakra 31119 forint, 38 krajcárt költöttek, ebben a parancsnokok, tüzérmesterek juttatásai és különböző kiadások szerepeltek, és nem az őrség zsoldja!) MOL E 286 1703. Nro. 280. fol. 571–572.

nyelték át, majd onnan indították őket a nyugati frontvonalra. Hasonlóképpen jártak el a várak tüzérével is: ágyúkat,²⁸ municiót adtak a csapatok mellé. Nem véletlenül írta II. Rákóczi Ferenc Emlékirataiban, hogy a felkelés kitörésére az 1703. év mennyire ideális volt: „a királyságban akkoriban nem voltak császári csapatok, a helyőrségeket hiányosan látták el, a várakat és erődöket rosszul őrizték, s így könnyen bízathattam magam azzal, hogy a nép és a nemesség megmozdul majd és segítségükkel megszerezhetem az erősségeket.”²⁹ Tehát kétirányú folyamat zajlott: a csapatok kivonása Magyarországról és egyes általuk itthagyt helyőrségek lerombolása.

Az állandó hadsereg létrejöttével összefüggően említett hadügyi koncepcióváltás közepette a bécsi udvar fontos célja volt, hogy a magyarországi társadalom és hadsereg szoros összefonódását megszüntesse. Tudatosan törekedtek arra, hogy az oszmánellenes háborúk végeztével bekövetkező társadalmi és katonai „rendszer-váltás” igazi veszteseit, az egykori magyar végvári katonaságot, katonaparasztságot, hajdúságot integrálják a „civil” társadalomba. Elemi és — hangsúlyoznánk — országos érdek volt, hogy a már letelepedett, különböző gazdasági tevékenységeket űző katonáktól a megkezdődő békeidőben adót, járulékokat szedhessenek be, azaz megfosztva őket korábbi szabadságuktól beolvasszák őket a magyarországi társadalom adófizető rétegébe. Nem tartható tehát véletlennek, hogy az 1701 novemberében megjelent, a szakirodalomban katonaságot elbocsátó rendeletként³⁰ számontartott intézkedést követően 1702 januárjában a várrombolási rendeletet is kibocsátotta az Udvari Haditanács Kancelláriája (hasonló volt a „forgatókönyv” már 1699-ben is, csak annak akkor még nem volt jelentősebb hatása). A nagyobb tömegek számára drasztikusnak tűnő, de országos szempontból teljesen szükség-szerű lépés abban rejlett, hogy a korábban munkát, életeret biztosító várak lerombolásával, a helyőrségek átvezénylésével döntésre kényszerítse a magyar katonaságot: vagy végleg letelepedik és jobbágy-sorba kényszerül, vagy a magyar

28 Az ágyúk elszállítása alól a nádor, herceg Eszterházy Pál fraknoi vára sem volt kivétel. ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 415. 1702. Nov. Nro. 111. fol. 734v. „*Esterhazy Paul excusirt sich das er seine Stückke in dem Schloss Fracno nicht zu den kayserlichen Diensten hergeben könne, weilten er solche zu des Schlosses Defension brauche.*”

29 II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háborútól, 1703-tól annak végéig. Ford. Vas István, a tanulmányt és a jegyzeteket írta Köpeczi Béla, a szöveget gondozta Kovács Ilona. Bp., 1978. (Archivum Rakocianum III. osztály: Írók. II. Rákóczi Ferenc művei I.) 300. p.

30 MOL A 14 1701. Nro. 65. és 66. (1701. november 7. és 8.) A rendelkezés a birtokos vagy ingatlanal rendelkező és gazdasági tevékenységet folytató katonákat adófizetési kötelezete, vagy az ilyennel nem rendelkezőknek a Habsburg Birodalom állandó hadseregében kínáltak alkalmazást.

trónt is betöltő Habsburg-uralkodó állandó hadseregében teljesít hivatásos katonaként szolgálatot. A kérdés minél gyorsabb rendezésének igénye a spanyol örökösödési háború kitörésével vált végleg egyértelművé.³¹

Az elmondottakon kívül természetesen a várrombolás egyik legfőbb okaként a pénzhiányt jelölhetjük meg. A bécsi hadvezetés ugyanis, amely már a XVII. század folyamán is alig tudta biztosítani a magyarországi hadszíntéren szolgáló végvári katonaság zsoldját, csak óriási anyagi nehézségek közepette lehetett volna képes a visszafoglalt várak rendbehozatalára, erődítésére, a helyőrségek fizetésére stb. Ha csupán az 1702. évi rendeletben említett 17 várra gondolunk, akkor könnyen megállapíthatjuk, hogy ezek további, nagyjából feleleges fenntartása hatalmas összegeket emésztett volna fel, nem is szólva az összes többi magyarországi várról és a Határőrvidéken kiépülő erődökről. Ennyire sok és különböző állapotú vár felszerelésére, ellátására, rendbehozatalára — reálisan nézve — nemcsak a Habsburg Birodalom, de Európa egyik nagyhatalma sem lett volna képes. Azaz két lehetőség közül kellett választani: vagy mindegyik várra költenek egy bizonyos, de nem elegendő összeget és így megkockáztatják, hogy az esetleg az ellenség kezére kerülve további nehézségeket okozzon a hadvezetésnek; vagy (egyszeri kiadásként) lerombolják azok védműveit. A most kiadásra kerülő tervezeteket összeállító bécsi udvari haditanácsosok és magyar főúri tanácsadók mind gazdasági, mind katonai szempontból is — teljesen érthetően — a második verziót tartották racionálisnak.

Összegezve elmondható, hogy a reguláris, állandó haderő fejlesztésének igénye, a spanyol örökösödési háború kitörése, az 1650–1660-as évektől megkezdődő, újabb hadügyi forradalommal³² a várak funkciójának megváltozása, a déli Határőrvidéken új erődök kiépítésének elkezdése, az alapvető hadügyi koncepcióváltás, a „rebellis” magyaroktól való félelem és ezzel összefüggésben a magyarországi hadsereg és társadalom szétválasztásának felgyorsítása együttesen eredményezték a krónikus pénzhiánnyal küzdő bécsi udvar bizonyos magyarországi várak lerombolására vonatkozó döntését. Fontos leszögezni, hogy további kutatások (elsősorban a Titkos Konferencia és az Udvari Kamara, Hoffinanz Ungarn iratanyagában) szükségeltetnek ahhoz, hogy a felsorolt indokok közül a legdominánsabbakat ki lehessen választani.

31 Példának okáért, Győrött, Keszthelyen, Palotán, Pápán és Veszprémben 1699–1701 között összesen 755 huszárt, 1185 hajdút és 2022 szabad legényt vettek számba. *Czigány*, 2004. 175. p.

32 *Jeremy Black: A Military Revolution? Military Change and European Society, 1550–1800.* London, 1991.

A közölt források és kiválasztásuk szempontjai

Miként a tanulmány elején már jeleztem a két meghatározó jelentőségű várrombolási rendelet már kiadásra került. A hibás és kommentárok nélküli, ezért sok tekintetben értelmezhetetlen korábbi kiadás miatt mindenképpen szükségesnek tartom megfelelő magyarázatokkal és jegyzetapparátussal az eredeti nyelven történő újraközlésüket (1–5. sz. forrás). A várrombolási rendeletek „végrehajtási utasításai” ugyanakkor jelen közleményben, hasonlóan kommentált formában, először válnak hozzáférhetővé. Ez utóbbi intézkedések tartalmazzák az elgondolásokon túlmutató, a gyakorlati megvalósulást elősegítő rendelkezéseket, például kik vegyenek részt, mely tisztviselők segítsék a rombolási munkálatokat, a lerombolásra ítélt várak municióit melyik várba kell átszállítani, milyen metódus szerint kell végrehajtani a demolicíós munkákat stb. Mivel pedig az 1702. évi rendelet latin szövege mellett nem maradt fenn hasonló végrehajtási utasítás, ezért szükségesnek tartottam, hogy a német nyelvű rendelkezést és annak mellékletét is közöljem (5. sz. forrás). A rendelet sematizmusának latin és német nyelvű szövege megegyezik, ezért döntöttem úgy, hogy a bővebb német nyelvű változat elejére illeszttem be a forrásról készített magyar nyelvű összefoglalót.

Miként azt a mellékelt térképen is igyekeztem érzékeltetni, igen szembetűnő, hogy 1699 és 1702 között mennyire megváltozott a lerombolásra ítélt várak listája. Ez elvileg azt jelenthetné, hogy minden olyan vár, amelynek elpusztítását 1699-ben elhatározták, 1702-re már romokban állt. Erről azonban korántsincs teljességgel szó. Az 1699. évi rendeletből kikerült várak két csoportra oszthatók: az egyik a Tiszántúlon fekvő három erősség (Ecsed, Gyula, Szentjobb), a másik az Északnyugati-Felvidék két hegyi vára (Likava, Zsolnalitva). A tiszántúli várak esetében biztosan tudható, hogy Bánffy György, az ecsedi vár zálogbirtokosa, Ottavio Nigrelli, kassai parancsnok, felső-magyarországi főkapitány felszólítására a vár földbástyáit széthányatta, nevezetesen a hadsereg és Szabolcs vármegye közreműködésével.³³ Az 1695 januárjában visszafoglalt gyulai vár „lerombolása” 1700 nyarán indult meg a palánk szétszedésével, az óra és a munició elszállításával.³⁴ Gyula esetében fel sem merült,

33 Szabolcs-Szatmár megye műemlékei II. Szerk. Entz Géza. Bp., 1987. (Magyarország műemlékei topográfiaja. XI. köt. Szerk. Dercsényi Dezső.) 89–90. p. ill. ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 409. 1700. Sept. Nro. 123. fol. 466r.

34 Gyula város oklevéltára (1313–1800). Szerk. Veress Endre. Bp., 1938. (a továbbiakban: *Verecs*, 1938) 466. p. (731. sz.) Gyula, 1700. jún. 13. „*Morgen würdt der Anfang der Evacuation Gyula gemacht werden, zu welcher Abfuhr hiesiger Herr Vicegespann der Wagen halber gar nicht hat versehen wollen.*” és 467. p. (732. sz.) Gyula, 1700. okt. 10. „*An Rasirung Gyula arbeiten anjetzo täglich 150 Mann. Die Muniton sambt der Uhr ist bis auf etlich Center*

hogy a belső, téglalapítesű várat a földdel egyenlővé tennék, hiszen itt német és rác katonaság állomásozott. Szentjobb várának végleges lerombolására pedig csak a Rákóczi-szabadságharc után került sor.

A felvidéki várak esetében pedig egyenesen azt kell megállapítanunk, hogy 1699 és 1702 között egyáltalán nem rombolták le őket. Valószínűsíthetően a Rákóczi-szabadságharc eseményei alatt érték nagyobb károk a két erősséget, majd végleg a XVIII. század közepén pusztult el a Trencsén megyei Lietava (Zsolnalitva) és a Liptó megyei Likava.³⁵

Az első rendeletben megnevezett várak közül kettő esetében van tudomásunk arról, hogy 1699 és 1701 között előkészületeket tettek védművek lerombolására. Léva esetében az Udvari Haditanács megkereste a Magyar Királyi Udvari Kancelláriát, hogy kézműveseket rendeljen ki lerombolásához, robotot és fuvarokat biztosítson a vármegyék által végzett *gratuitus labor* révén a lévai tüzérségi eszközök és ágyúk elszállításához.³⁶ A munka elvégzésére azonban valószínűsíthetően nem került ekkor még sor. Simontornyáról ugyanakkor a tüzérségi eszközök Székesfehérvárra történő szállításához igényelt fuvarokat az Udvari Haditanács még 1699-ben.³⁷

A várrombolással, mint alapvető fontosságú kérdéskörrel foglalkozott a Titkos Konferencia 1699. februári ülése is, ahol többek között arról határoztak, hogy Árva várát is le kell rombolni, ám ez a terv a várrombolási rendeletbe már nem került be.³⁸ Külön kategóriát alkotott az elképzelések között azon helyek csoportja, ahol katonaságot lehetne elszállásolni, a védműveket viszont le kell rombolni és csak a falakat meghagyni. Ide tartozott Sárospatak, Bártfa, Lőcse, Késmárk, Újváros (Érsekújvár), Pécs, Ónod. Az intézkedés fő célja az volt, hogy a korábbi várak helyett kaszárnyák vagy kaszárnyajellegű várerődítmények építésével oldja meg a katonaságot

Pulver und Lundten, nebst etwas Schantzeug schon alles abgeföhrt.” és *Gerelyes Ibolya*: A gyulai külső vár a visszafoglalás korában és a 17–18. század fordulóján. In: Végvár és társadalom a visszafoglaló háborúk korában (1686–1699). Szerk.: Bodó Sándor és Szabó Jolán. Eger, 1989. (Studia Agricensia 6.) 128–129. p.

35 Több adat van arra nézve, hogy az említett várakban és Árva várában továbbra is állomásozott helyőrség, sőt az egykori kanizsai tüzérségi parancsnokot (Michael Grössing) és 4 tüzérmesterét is ide rendelték. ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 414. 1702. Juli Nro. 318. fol. 470r és MOL E 285 Kanizsa, 1690–1711. b/11. Nro. 156. fol. 354–357.

36 MOL A 14 1701. Nro. 12. (1701. február 16.). Esztergom vármegye 1701. április 12-én kapta meg a Léva várának lerombolásáról szóló királyi levelet. *Kántor Klára*: Esztergom vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái I. 1638–1702. Esztergom, 1999. (Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára Évkönyvei 4. Szerk. Csombor Erzsébet. Jegyzőkönyvi regeszták I. A kötetet szerk. Erdélyi Szabolcs.) 191. p.

37 MOL A 14 1699. Nro. 811. (1699. április. 14.).

38 *Szita–Seewann*, 1999. 148. p.

ság elszállásolásának gondjait. A rendelkezés elsősorban a „rebellis” Felső-Magyarországra koncentrálni volt a helyőrségeket. Tehát körvonalazódtak a korábban említett koncepcióváltás elemei, mert megnevezték azokat a nagyobb várakat, amelyeket erősíteni kell, hogy a környék védelmét el tudják látni. Stratégiailag ilyen fontos pont volt Szeged, Szolnok, Tokaj, Ungvár (amelynek „körményén — mint fogalmaztak — sok rosszindulatú nép van”), Szatmár, Kassa, Kálló, Eger, Nagyvárad, Lipótvár, Trencsén, Nyitra, Szendrő, Murány, Makovica, Pétervárad, Eszék, Brod, Szigetvár, Esztergom, Komárom és Győr.

Az 1702. évi várrombolási rendeletbe ugyanakkor több olyan vár is bekerült, amelynek sorsáról 1699-ben még nem döntöttek. Olyan jelentősebb erősítvényekről van szó, mint Kanizsa, Székesfehérvár, Eger, Sárospatak, Nyitra és Szendrő. A mellékelt térképen is látható változás okai egyelőre ismeretlenek számunkra; így ezeket szintén a további szisztematikus kutatásoknak kell majd feltárniuk. Csak feltételezni lehet, hogy a Rákóczi Ferenc vezette összeesküvés lelepleződése figyelmeztette a bécsi udvart egy esetleges felkelésre. Úgy ítélték meg, hogy az egyébként funkciót veszített, rossz állapotban lévő várak a lázadók fészkei lehetnek, így mindenképp tanácsosabb lerombolásuk. A másik lehetséges válasz, hogy ezekben a várakban jelentősebb számú katona teljesített szolgálatot 1702-ben, így a vár és a helyőrség megszüntetésével felszabaduló emberanyagot lehetett az éppen kitört spanyol örökösödési háború hadszíntereire vezényelni. Az 1699. évi Titkos Konferencia tervezete szerint Kanizsán 250, Székesfehérváron 300, Egerben 1000 katonát állomásoztak volna és Sárospatakon is egy szabad század elhelyezését tartották szükségesnek. Amennyiben ezek a keretlétszámok helytállóak, látható, hogy mintegy 1500–2000 katona más helyre történő átvezénylése is állhatott a bécsi Udvari Haditanács elképzelésének hátterében.³⁹ Az említett 6 „új” várból végül négy esetében voltak utóbbi rombolási munkálatok, és történt meg a helyőrség áthelyezése.⁴⁰

A várrombolási rendeletek közzélése mellett azt a folyamatot is szeretném a források segítségével főbb vonalakban érzékeltetni, hogy a bécsi Udvari Kamarának és a magyarországi kamaráknak (Magyar Kamara, Szepesi Kamara, Budai Kamarai Adminisztráció, Szlavón Kamarai Adminisztráció) milyen hatalmas szerepük volt a várrombolások lebonyolításában; minderről ugyanis a kutatás ez ideig szinte teljesen megfeledkezett. A kamarai alkalmazottak közreműködése nélkül valószínű-

39 Uo. 146–147. p. Az elvezényelt helyőrségek miatt üresen maradt várakat nem kívánták a későbbiekben (magyar) katonasággal megtölteni, hanem lerombolásuk mellett döntöttek.

40 Kanizsáról a horvátországi Kosztanjicára és Árvára, Székesfehérvárról Szigetvárra, Egerből Eperjesre és Sárospatakról Kassára kerültek katonák, szabadcsapatok, hadiszertári alkalmazottak és tüzérek.

leg nem valósultak volna meg, még ilyen eredménnyel sem az 1702. évi várrombolások. Ők biztosították a munkálatokhoz szükséges anyagiakat, de még a szerzők és a tüzérségi eszközök szállításának anyagi fedezetét is ők állták. Igaz, eleinte távol akarták magukat tartani az eseményektől, de három hónap (1702. február–április) alatt az Udvari Haditanács rendelkezései és a rombolással megbízott várparancsnokok igényei miatt végül lehetőségeik szerint segítették a várrombolásokat. (Ld. 7–9. sz. forrás).

Fontos, általánosítható rendelkezésnek tartom a Haditanács iktatókönyvében fennmaradt azon, igen értékes bejegyzést (6. sz. forrás), amely rendelkezett a székesfehérvári városfalak köveinek további sorsáról és engedélyezte, hogy a törmelekekből városházát építsenek. Valószínűsíthető, hogy a többi lerombolásra ítélt vár kövei is hasonlóképp kerültek felhasználásra.

A valóság: a várrombolások megvalósulása 1702-ben⁴¹

Az 1702. évi tervezet korántsem valósult meg teljes egészében, azaz a név szerint számba vett 17 várból (nem számítva most a Balaton melletti, egykor Kanizsa ellen vetett várakat, amelyek név szerinti meghatározása is problémás egyelőre) négyet romboltak le teljesen (Kanizsa, Zalavár, Kaposvár, Dombóvár); kettőnek külső várat tüntették el (Eger, Sárospatak); öt vár esetében tudjuk, hogy folytak ott valamilyen munkálatok, de források hiányában egyelőre pontosan nem állapítható meg, hogy milyen mértékűek (Tata, Pápa, Veszprém, Palota, Székesfehérvár); míg hat vár esetében nem indultak meg ténylegesen a rombolási munkák (Nyitra, Szendrő, Szepesvár, Léva, Simontornya, Körmend). Tény tehát, hogy a tervezett rombolásoknak mindössze 25%-a valósult meg teljes egészében, 40%-a különböző mértékben és 35%-a viszont egyáltalán nem. Ebben persze — mint arra már röviden utaltunk — az országos katonai és politikai érdekek mellett, az aktuális tulajdonosok magánérdekei is alapvető szerepet játszottak. Az Udvari Haditanács iktatókönyveinek bejegyzései szerint egyes várak tulajdonosai szerették volna elkerülni, hogy rezidenciájuk lerombolására sor kerüljön. Így — úgy tűnik — sikerrel jelentette be „vétőját” Körmendre Batthyány II. Ádám horvát-szlavón bán,⁴² Palotára

41 Erre vonatkozóan részletesebben ld. *Oross András*: Az 1702. évi magyarországi várrombolások (tervezet és valóság). Vázlatos áttekintés. In: *Castrum. A Castrum Bene Egyesület Hírlévele* 1. (2005) 2. sz. 89–100. p.

42 ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 414. 1702. März fol. 134r.

Zichy István,⁴³ Veszprémre Széchenyi Pál kalocsai érsek,⁴⁴ Pápára Eszterházy Antal,⁴⁵ Szepesvárra Csáky Zsigmond és Imre,⁴⁶ Nyitrára Mattyasovszky László püspök, magyar kancellár.⁴⁷ A sikeres tiltakozások és kérelmek végül alapvetően járultak hozzá ahhoz, hogy bizonyos várak belső vára-várkastélya viszonylagos épségben vésztele át a századokat. Az igazsághoz pedig hozzátartozik az a történeti köztudat számára eddig szinte ismeretlen tény is, hogy a rendeletben említett várak közül II. Rákóczi Ferenc és tábornokai intézkedései nyomán pusztult el végleg 1705 folyamán Szendrő,⁴⁸ 1708–1709-ben Léva⁴⁹ és 1707-ben részben Pápa.⁵⁰

Mindez tehát azt jelenti, hogy a XVIII. század elején a várrombolásokkal megkezdődött egy a XVI. századival teljesen ellentétes folyamat. Míg az utóbbi korszakban templomok, kolostorok és egyéb „civil” épületek kövei épültek be az ország középső területén kialakuló határvédelmi rendszer várainak erősítésébe, addig a 1702 után a funkciójukat veszített egykori végházak falai és kövei „kaptak új feladatokat”: hol újonnan létrehozott kaszárnyákban, városházákban, polgárházakban, uradalmi épületekben vagy akár barokk templomokban. Mindez jól jelezte, a Magyar Királyság történetében új, békés korszak beköszönte látszott közeledni. Ennek tényleges eljövételét azonban még csaknem egy évtizedre hátráltatta az 1703-ban kirobbant Rákóczi-szabadságharc.

A forrásközlésnek — terjedelmi korlátoknál fogva — nem lehet feladata, hogy részleteiben foglalkozzon az 1702. évi várrombolási rendelet megvalósulásával. A fent leírtakkal pusztán jelezni szerettük volna, hogy további szisztematikus levél-

43 Uo., 1702. Mai. Nro. 143. fol. 313r.

44 Uo., 1702. Mai. Nro. 154. fol. 314v és uo. 1702. Juli Nro. 367. fol. 475r.

45 Uo., 1702. Jun. Nro. 286. fol. 397v és uo. 1702. Nov. Nro. 86. fol. 731v.

46 Uo., 1702. Aug. Nro. 226. fol. 542r.

47 Uo. 1702. Aug. Nro. 227. fol. 542r.

48 A vár lerombolásának története nyomon követhető: A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai Abatúj-Torna, Borsod, Gömör-Kishont és Zemplén megyékből 1705–1707. Összeállította: Bánkúti Imre. Miskolc, 2003.

49 Székési gróf Beresényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704–1712. 3. köt. Közli: Thaly Kálmán. Bp., 1878. (Archivum Rakocianum I. osztály Had- és belügy 6. köt.) 129. p.: Beresényi Miklós II. Rákóczi Ferenchez, 1708. okt. 15.: „... és hogy belé ne szállhasson (ti. Lévába) az ellenség, böcsülettel ez étszaka reáüldött Ebeczki (István) Lévára 200 lovast, többül kiégette, az én intimátiómbul, mert labancz fészek lett volna bizonyosan.” majd Botyán János a vár falait 1709 februárjában leromboltatta. *Haizl Kálmán: Léva története a XVII. században.* Léva, 1933. 102. p.

50 *Mithay Sándor: Adalékok Pápa város építéstörténetéhez egykori ábrázolások alapján.* In: Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17. (1984) 324. p. és *Thaly Kálmán: Dunántúli hadjárat 1707-ben.* Hadtörténelmi tanulmány. Bp., 1880. 87. p.

tári kutatásra van szükség ahhoz, hogy nemcsak a rendeletben említett várak sorsát lehessen feltárni, hanem további magyarországi erődítmények XVII. század végi, XVIII. század eleji szerepét, pusztulását is be lehessen mutatni. Mindezek ismeretében úgy véljük, hogy a témával egyáltalán nem érdektelen foglalkozni, hiszen fő célunk az, hogy pontosítsuk és árnyaljuk a magyarországi várrombolásokkal kapcsolatos eddigi sematikus képet. Ezek reális ismerete ugyanis hozzásegíthet bennünket akár még abban is, hogy megismerjük a Magyar Királyság tényleges katonapolitikai helyét a XVIII. század eleji Duna-menti Habsburg Monarchiában.

A latin nyelvű források közlésénél Oborni Teréz tanulmánya, míg a német nyelvűeknél Soós István gondolatai nyújtottak támpontot.⁵¹

Forrásközlés

1.

Az Udvari Haditanács átirata a Magyar Királyi Udvari Kancelláriához Bécs, 1699. december 13.

Miután a hadsereg az ország határait a Szávaig, Tiszáig és a Marosig terjesztette, I. Lipót elhatározta, hogy a határokat az ország legszélső vidékein tartja, valamint azt, hogy a csatolt jegyzékben megjelölt helyeket el kell pusztítani. Az őrségek megnövekedett költségeit nem tudván biztosítani (amit indokol az összes háború terhének viselése, a kimerült császári és királyi kincstár és a nép veszteségei), a várak meghagyására nincsen mód, a jelölt helyek lerombolása tehát méltánylandó.

Inclytæ Cancellariæ Regiæ Hungariæ Aulicæ hisce amice insinuandum. Post quam pace ubique partam, promotisque per gloriosa armorum caelitus impertita incrementa ad Savum et Tybiscum ac Marusium regni pomaeriis, Sacra Caesarea Regiaque Maiestas et paci foris, et intus regnicolarum tranquillitati optime se consulturam iudicavit ac benigne resoluit, quatenus confiniis iam ad extremas regni oras transferendis, stabiliendisve, loca annexo cathalogo notata quae extinctis ubique praesidiis turcicis olim opposita erant, nec in ullum amplius

51 *Oborni Teréz*: A kora újkori latin nyelvű forrásszövegek kiadásáról. In: Fons 7. (2000) 1. sz. A történeti források kiadásának módszertani kérdései. 67–75. p. és *Soós István*: Javaslatok az újkori magyarországi latin és német nyelvű források kiadására. In: uo. 81–89. p.

regni commodum, fine eorum, nempe imminentes hostilium excursionum clades coercendi sublato servire, custodiam vero nisi sumptibus /quos contrahendos tanto belli onere pressum, exhaustumque Caesareum Regiumque aerarium, afflictique, populi calamitas suadent/ auctis rite haud contineri.

Sine eam autem relinquí nullo modo poterunt, eductis ac demissis praesidiis dirutisque munitionibus solo aequentur, ac inde belli imagine, metuque semotis universis earundem regionum incolis operibus pacis operam impense navandi, serena tranquillitas, et fida tribuatur securitas.

Quam proinde Caesaream Regiamque resolutionem ipsi Inclytæ Cancellariæ Regio Hungaricæ Aulicæ pro solito suo officiorum studio notificandam esse duxit, Consilium Aulae Bellicum ut eadem quæ e re futura ac executioni mandanda disponere, ac ordinare haud gravaretur.

Cui etiam ipsum Consilium Aulae Bellium ad exhibenda grata officia promptum paratumque manet.

Ex Consilio Bellico

Viennæ 13. Decembris 1699

Johannes Adamus Wöber⁵²

Carolus Locher de Lindenheim⁵³

Specificatio illorum locorum, qua dirutis munitionibus solo aequanda

Gyula [Gyula]⁵⁴

Etshed [Nagyecsed]

St. Job [Szentjobb]

Zips [Szepesvár]

Littova [Zsolnalitva]

Likoua [Likava]

Leuenz [Léva]

Simonthornya [Simontornya]

52 Johann Adam von Weber (1633 k.–1701). 1673-tól az Udvari Haditanács egyik titkára, 1688-tól egyúttal haditanácsos, végül Dorsch halála után (1698) az Udvari Haditanács kancelláriájának igazgatója (*Direktor der Hofkriegskanzlei*) ld. *Pálffy Géza*: Mellőzött magyarok? In: *Levél-tári Közlemények* 75. (2004) 1. sz. 63. p.

53 Karl Locher de Lindenheim, az Udvari Haditanács titkára, 1711-ben császári békebiztos a kurucokkal való tárgyalások alkalmával. Ld. Bercsényi Miklós válogatott levelei. Szerk. Köpeczi Béla. Bp., 2004. 63–66. p. Követeli járandóságát: ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 411. 1701. Juni Nro. 185. fol. 397v.

54 Az itt felsorolt várak sorsáról ld. a bevezetőben írottakat.

Dottis [Tata]

Vesprin [Veszprém]

Papa [Pápa]

Kerment [Körmend]

Tombo [Dombóvár]

Capusvar [Kaposvár]

Saravár [Zalavár]

ac alia quadam parica ad lacum Ballaton sita, et Canisae olim opposita loca. [a korábban Kanizsa ellen vetett, Balatonhoz közeli kisebb várak]⁵⁵

Jelzet: MOL A 14 1699. Nro. 877., eredeti tisztázat.⁵⁶

Kiadás: Buda expugnata 1686. Europa et Hungaria 1683–1718. A török kiűzésének hazai levéltári forrásai. Bp., 1987. 317–318. p. [Bár a forrás közlői a teljes szöveget eredeti nyelven kiadták, szükségesnek tartottam újraközlését, mert jelen esetben szerepel egy rövid tartalmi összefoglaló, alkalmaztam magyarázó lábjegyzeteket, valamint elvégeztem a várak pontos azonosítását.]

2.

Az Udvari Haditanács végrehajtási utasítása a Magyar Királyi Udvari Kancelláriához Bécs, 1699. december 31.

A lerombolásra ítélt helyeken található muníciót és tüzérségi eszközöket más várakba kell szállítani. Így döntés született, hogy Gyuláról Aradra; Ecsedről és Szentjobbról Váradra; Léváról Komáromba kell vinni ezeket. Mivel a munkához szekerek szükségeltetnek, utasítják a Magyar Királyi Udvari Kancelláriát, hogy gondoskodjon a fuvarok biztosításáról.

55 Korábban a Kanizsa ellen vetett végházak főkapitányságához tartozó, Balaton melletti várak, amelyek rendkívül nehezen határozhatóak meg, hiszen számuk éppen ez időben változott. A forrásokban lerombolt várként jelenik meg pl. Kemend, Szentgrót. Hadtörténelmi Levéltár, Törökkori Gyűjtemény, biztonsági másolatok., B/66 873–875. 1702/2.

56 Ugyanezt a rendelkezést, hasonló szöveggel megkapták a magyar főméltóságok is. Ld. MOL A 14 1699. Nro. 879. Az Udvari Haditanács átírata Eszterházy Pál nádorhoz, Batthyány Ádám horvát-szlavón bánhoz, Barkóczy Ferenchez és Zichy Istvánhoz.

Inclytæ Cancellariæ Regiæ Hungariæ Aulicæ hisce amice insinuandum. Cum e locis, quorum munitiones demolitioni destinatæ sunt armamentariæ rei requisita necessario ad alia armamentaria transportanda sint, ideoque conclusum fuerit, ut eadam Gyulam Aradium, ab Eched, et St. Job Varadinum, Levam autem Commaromium transferantur: hunc in finem vero angariis vecturis opus sit. Itaque ipsam Inclytam Cancellariam Regio Hungaricam Aulicam amice requisitam vellet Consilium Aulae Bellicum, quatenus eadem haud graveretur pro subministrandis dictis vecturis, quod necessarium erit, ulterius disponere.

Cui proinde ipsum Consilium Aulae Bellicum ad exhibenda grata officia promptum paratumque manet.

Ex Consilio Bellico

Viennæ, 31. Decembris 1699

Johannes Adamus Wöber

Carolus Locher de Lindenheim

Jelzet: MOL A 14 1699. Nro. 883., eredeti tisztázata

3.

Az Udvari Haditanács átirata a Magyar Királyi Udvari Kancelláriához Bécs, 1702. január 26.

A Magyar Királyságban található összes helyőrség dolgainak előmozdítása érdekében I. Lipót kegyesen megparancsolta, hogy bizonyos politikai és katonai okokból a rendeletben megjelölt várakat rombolják le, a muníciót, egyéb hadi eszközöket és élelmet az utasításban szereplő helyekre vigyék át. Az Udvari Kamara és a Főhadikommisszáriusi Hivatal, valamint a parancsnokok és a lovas ezredek, amelyek a várrombolások ügyében érdekeltek, felszólítatnak, hogy Őfelsége rendeletének végrehajtása mihamarabb megtörténjen.

A Magyar Királyi Udvari Kancellária tartsa magát a munkások, fuvarok és egyéb szükségletek kérdésében az Udvari Kamara és a Főhadikommisszáriusi Hivatal igényeihez.⁵⁷

Inclytæ Cancellariæ Regio Hungariæ Aulicæ hisce amice significandum.

⁵⁷ A latin iratot követő scéma regesztáját ld. az 5. számú forrásnál.

Qualiter Sua Sacra Caesarea Regiaque Maiestas rationum politicarum et militarium impulsu, inter alias autem, ut Inclytum Hungariae Regnum a tot praesidorum onere aliaquantenus sublevetur, benigne resolverit, simulque demandaverit, loca praedicti Regni Hungariae in annexo schemate recensita dirui, ac munimentis exui eorumque praesidia cum tormentis, pulvere pyrio, aliisque eius modi requisitis, nec non annona ad loca in attacto schemate denotata transferri. Quam ob rem etiam resolutionis huius Caesareae executio quantocius et quam primum fieri poterit, juxta saepius fatae Suae Maiestatis Sacratissimae servitii exigentiam ut adimpleatur, Inclytae Camerae Caesareo-Aulicae, aequae ac Supremo Questoratus Bellici Officio,⁵⁸ ut pro parte sua assistant, nec non commendantibus, et legionibus equestribus circum diruenda fortalitia propius dislocatis, ut deiis, quae ex parte militari ad hoc opus requiruntur, provideant, decenter intimare haud intermissum est.

Quod itaque eidem Inclytae Cancellariae Regio Hungaricae Aulicae eum in finem amice insinuandum fuit, ut ea suo quoque locorum tam quadam operarios, vecturas, aliaque necessaria secundum requisitionem a parte Inclytae Camerae, ac Commissariatus Bellici Officio subsecuturam, ex vicinis ubique comitatibus subministranda, dispositiones debitas haud gravatim ordinare, et congrua desuper mandata toties fato Commissariatui Bellico consignanda expediri quam et ex cuiusvis districtus, quo in eiusmodi demolitiones ordinatae sunt, comitatibus, ad quemlibet generalem, aut commendantem, cui negotium hocce incumbet, ut commissarios quosdam auctoritate sufficienti instructos, qui pro operis huius suspectione suam quoque assistentiam omnimode concurrant, deputari facere velit.

Cui de reliquo Consilium Aulae Bellicum ad exhibenda grata officia promptum paratumque manet.

Ex Consilio Bellico

Viennae, 26. Januarii 1702.

[Johann Adam] Tiell⁵⁹

Schema quorundam fortilitiorum et Regni Hungariae locorum, quae
Sacratissima Sua Caesarea Regiaque Maiestas proxime munitionibus exui
demandavit

58 A Supremo Commissariatus Bellici Officio szinonimájaként használják jelen iratban a „Supremo Questoratus Bellici Officio” kifejezést.

59 Johann Adam Tiell, az Udvari Haditanács titkára; 1699-ben a császári békedelegáció titkára Karlócán, 1701-ben: Rákóczi felségárulási perében a rendkívüli bíróság tagja, 1706-ban: a nagyszombati békedelegáció tagja, *Szita-Seewann*, 1999. 78. p., *Heckenast Gusztáv*: Kajali Pál (1662–1710) kuruc szenátor, országos főhadbíró válogatott iratai. Vaja, 1980. (Folia Rákócziána 3. sz.) 62–63. p.

Primo diruenda veniunt loca sequenta

A domino generale rei armamentariae praefecto Nigrelli⁶⁰ cum assistentia Superioris Hungariae Camerae, eiusdem Quaestoratus Bellici, architecti bellici provincialis Wallner⁶¹, rei armamentaria officialium nec non operariorum et vecturarum ex circumiacentibus comitatibus suppeditandum.

Sub directione domini campi mareschalli locumtenentis et commendantis Budensis Baronis de Pfeffershoven⁶², arx Agriensis per eius commendantem de Wilson⁶³, Alba Regalis cum Palotta et Simontornia per dominum generalem campi vigiliarum praefectum comitem Jörger⁶⁴ aequum cum

Zendreo [Szendrő]
Patak [Sárospata]
arx Scepusiensis
[Szepesvár]

Arx Agriensis [Eger]
Alba Regalis [Székesfehérvár]
Palotta [Várpalota]
Simontornia
[Simontornya]

Illinc tormenta pulvis, pyrius, aliaque eiusmodi requisita Cassoviam annona vero ad viciniores domos annonarias transferenda.

Tormenta, pulvis pyrius, aliaque eiusmodi requisita Budam, et annona ad viciniores domos annonarias avehenda, ut tamen in civitate Agriensi pro transeunte militia aliqualis provisio relinquatur.

- 60 Nigrelli, Ottavio, olasz származású tábornok, tábornoszernagy, a felső-magyarországi főkapitány, kassai parancsnok (1694–†1703), 1696-ban magyar indigenátust nyert. Ld. *Szabó István*: Galánthai és fraknoi gróf Esterházy Antal levelci felcséggéhez gróf Nigrelli Mária Annához 1701–1706. Bp., 1940. 10. p. és *Heckenast Gusztáv*: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Sajtó alá rendezte, kiegészítette és az előszót írta: Mészáros Kálmán. Bp., 2005. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 8.). (A továbbiakban: *Heckenast*, 2005.) 307. p.
- 61 Wallner, Stephan, kassai (1702-ig), nagyváradi mérnök ŐStA FHKA HKA HFU RN 424 1702. Dcc. fol. 388., és ŐStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 411 1701. Juli Nro. 232. fol. 498v.; 1702 tavaszától a leégett murányi vár és helyőrség helyreállítását vezette. Ld. ŐStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 414. 1702. Apr. Nro. 96. fol. 239v–240r.; uo. 1702. April Nro. 275. fol. 259v.; uo. 1702. Juli Nro. 301. fol. 468v.
- 62 Johann Ferdinand Freiherr von Pfeffershofen (?–†1714) a török elleni felszabadító háborúban részt vett ezredparancsnokként, a zentai csata idején már tábornok, 1700-tól a budai császári helyőrség parancsnoka, 1704-től tábornoszernagy. *Heckenast*, 2005. 340. p.
- 63 Eduard de Wilson 1701 májusában lett egri kapitány Johann Freiherr von Butler halála után. A 14 1701. Nro. 31., 1703-ig töltte be a tisztséget, később Eperjes kapitánya, majd feladója 1704-ben, 1707-től aradi commendans. *Heckenast*, 2005. 457–458. p.
- 64 Jörger, Christian Andreas székesfehérvári parancsnok 1700–1704.

assistentia Administrationis Cameralis Budensis, eiusdem Superioris Commissarii Belli- ci, rei armamentariae praefec- ti, supremi architecti bellici Dumonts⁶⁵, et circumiacen- tium comitatum.

A commendante Leopoldopo- liensi⁶⁶ proximo vere post- quam idem praesidium erec- tum fuerit, opportune cum assistentia illius loci camera- lium Quaestoratus Belli- ci, et rei armamentariae officia- lium, nec non contiguorum comitatum.

Per dominum tribunum de Steindorff⁶⁷ similiter ope eorundem cameralium, Quaestoratus Belli- ci, et rei armamentariae officialium et comitatum, in quibus loca ea sunt sita.

Nitrium [Nyitra]
et
Levenzium [Léva]

Tormenta, pulvis, pyrius aliaque similia, ut et annona si quae ibi sit Leopoldopolim transferenda.

Tottis [Tata]
Pappa [Pápa]
Vesprin [Veszprém]

Tormenta, pulvis pyrius, aliaque similia requisita Jaurinum transportanda.

65 Dumont, Nicolas. Császári szolgálatban álló francia származású hadmérnök. Szerepe volt Arad kiépítésében és a Budai Kamarai Adminisztráció által igazgatott területen lévő várak szemrevételezésében és lerombolásában, Ld. *Schoen Arnold: Dumont nyomában...* In: *Műemlékvédelem* 2. (1958) 2. sz. 88–90. p. és *Szita–Seewann*, 1999. 77–79. p.

66 1702–1707 a lipótvári parancsnok Karl Ferdinand Schwarzenau ezredes volt. MOL A 35 1702. Dec. Nro. 91. és MOL A 14 1702. Nro. 75. és *Heckenast*, 2005. 377. p.

67 Karl Friedrich Freiherr von Steinsdorff ezredes, győri német főkapitány-helyettes (1701–1703?) *Heckenast*, 2005. 392. p.

<p>A tribuno, et commendante Canisiensi de Schenkendorff⁶⁸ ope eorundem cameralium, et rei armamentariae officialium, nec non Commissarii Bellici illuc deputandi et forte architecti bellici de Rauschendorff,⁶⁹ vel Steinhausen,⁷⁰ ac circum sitorum comitatum.</p>	<p>Canisa [Kanizsa] Salawar [Zalavár] Kerment [Körmend] cum aliquibus aliis minoribus ad lacum Balatensem sitis fortalitiis quae ante hanc, dum Turcae Canisa tenebant ei erant opposita.</p>	<p>Tormenta, pulvis, pyrius, aliaque ejusmodi requisita Budam annona vero commode vicinorem ad domum annorariam transvehenda.</p>
<p>A domino campi mareschalli locum tenente de Huyn⁷¹ commendante Sigethiensi ope cameralium, Quaestoratus Bellici, et rei armamentariae officialium, nec non viciniorum in illis partibus comitatum.</p>	<p>Caposwar [Kaposvár] et Tombo [Dombóvár]</p>	<p>Tormenta, pulvis, pyrius, aliaque similia requisita Sigethum transportanda.</p>

Jelzet: MOL A 14 1702. Nro. 4., eredeti tisztázat⁷²

-
- 68 Wolf Christoph von Schenkendorff, 1702-ben bekövetkezett haláláig a kanizsai helyőrség parancsnoka. 1700-ban vásárolta meg Homokkomár, Szentmiklós és Obronak (Zala megye) birtokokat. Ld. Királyi könyvek. CD-ROM 27–38. kötet. (1703–1740). Bp., 2002.
- 69 David Jacob von Rauschendorff, hadmérnök a károlyvárosi főkapitányság területén, 1702-ben áthelyezték Belső-Ausztriába. ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 414. 1702. Juni Nro. 167. fol. 386r. és uo. 1702. Aug. Nro. 54. fol. 524v.; „*Kayserslicher Veldt Ingenieur Hauptammn*” ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 411. 1701. Juni fol. 345r.
- 70 Werner Arnold von Steinhausen, hadmérnök, 1702-ben Bécs „*Fortification Unter Ingenieur*”-c. ÖStA FHKA HKA HFU RN 420 1702. Apr. fol. 731–733. és ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 415. 1702. Sept. Nro. 157. fol. 597r-v.
- 71 Johann Joseph de Huyn. báró, vezérőrnagy, 1692–1695: Szeged várának parancsnoka *Veress*, 1938 449. p.; Szigetvár parancsnoka 1696–1719. *Heckenast*, 2005 198. p.
- 72 Vegyes latin, német nyelvű eredeti tisztázatát a Magyar Kamara iratanyagában ld. MOL E 21 1702. febr. 8. és a nádor, Eszterházy Pál iratai között MOL P 125 Nro. 9933.

4.

**Az Udvari Kamara leirata a Budai Kamarai Adminisztráció részére
Bécs, 1702. február 7.**

Tudósítják arról, amit I. Lipót az Udvari Haditanács előterjesztésére bizonyos politikai és katonai okokból a magyarországi várak lerombolásával kapcsolatban határozott. A várakból a helyőrséget, a tüzérséget, a municiót és az élelmet a csatolt rendeletben megnevezett helyekre mihamarabb át kell helyezni. Meghagyják, hogy amennyiben kifizetésekre van szükség, a kamarai hivatalnokok járjanak el szigorú gazdálkodással és takarékoskodással. Használják a környező megyék ingyenmunkáját. Küldjenek be minél hamarabb egy kimutatást, amely tartalmazza az igazgatásuk alá tartozó területeken fekvő várak lerombolásának költségeit.

Wür füegen denen herren hiemit zu wissen, was gestalten Ihre Kayserliche Mayestät auf den ihre von einen löbliche Hoffkriegs Rath beschehenen gehorsambsten Vortrag, auß gewisßen erhöblich pollitischen und militarischen Ursachen allergnädigst resolvirt haben, die in hiebey ligenden Project specificirte Plätzen in Königreich Hungarn gänzlich demoliren, und derenselben Guarnisonen sambt der darin befindtlichen Artiglerie, Munition und Provianth nach denen in besagten Project benambsten Orthen transferiren zu lassen. Damit nun solch aller gnädigster kayserlicher Resolution gemäss, die Demolitiones und Transportii deren requisiten zu rechter Zeit, und wie es Ihre Kayserliche Mayestät dienst erfordert, allerseiths gebührendt observirt, und Vollzog werden mögen.

Als werden die herren ihres Orths auf requisition deren hiezue von der Miliz beordenten Commendanten oder Officier eine cameral Persohn gleichfahls darzue zu verordnen, und deroselben beynebens die erfordernde Expensen und Uncosten, auß Ihrem unterhabendem Cameral mitlen mitzugeben, nit weniger selbe wegen bezahlung solcher Expensen, und der darbey zubeobachten habenden möglichsten Ersparung, und Würtschafft, absonderlich das die labores gratuiti von denen umbligenden Comitaten darzue möglich angewendet werden, gemässen zu instruiren, unnd aber sobald möglich einen bey läuffigen Entwurff, was auf die in deren herren District etwo vorzukheren habende Demolitiones allenthalben für Unkhosten erfordert werden möchten einzuschicken, und sich disßfahls, auch mit denen hiezue beorderten militaribus vorhero zu vernehmen wissen, daran beschicht geben.

Wienn, den 7ten Februarii Anno 1702.

Der Römische Kayserliche Mayestät praesident unndt verordnete Hoffcammerräthe

Jelzet: MOL E 286 1702. Nro. 141. fol. 266–267., másolat.⁷³

5.

**A Budai Kamarai Adminisztráció utasítása Vánossy Lőrinc,
székesfehérvári harmincados részére
Buda, 1702. március 9.**

Először a következő helyek lerombolásáról lesz szó:

1. Szendrő, (Sáros)Patak, Szepesvár: Ottavio Nigrelli tábornagy vezetésével, a Szepesi Kamara, a felső-magyarországi hadikomisszarius és Stephan Wallner mérnök közreműködésével, a hadszertári alkalmazottak, valamint a környező megyék munkásai és fuvarjai segítségével kell a várakat lerombolni és a tűzértséget, municiót és egyéb hadi eszközöket Kassára, az élelmet azonban a legközelebbi élelemraktárba kell szállítani.

2. Eger vára, Székesfehérvár, (Vár)Palota, Simontornya: Johann Ferdinand Freiherr von Pfeffershofen altábornagy, budai parancsnok igazgatása alatt Eger vára lerombolását az ottani parancsnok, Eduard Wilson, míg Székesfehérvárt, Palotát és Simontornyát Christian Andreas Jörger gróf irányítja. A Budai Kamarai Adminisztráció és az ottani hadikomisszáriussal, Nicolas Dumont hadmérnök és a környező megyék közreműködésével kell a tűzértséget, a municiót és a hadi eszközöket Budára szállítani, az élelmet pedig a legközelebbi élelemraktárba, kivéve Eger városát, mivel a felvonuló hadoszlopoknak az ott lévő készletekre szükségük van.

3. Nyitra, Léva: A rombolást a lipótvári parancsnok, Karl Ferdinand Schwarzenau vezetésével, (miután az ottani helyőrséget rendben megerősítették) az ottani hadikomisszárius, a hadszertári alkalmazottak és a környező megyék segítségével kell végrehajtani. A tűzértséget, a municiót és a hadi eszközöket, valamint az élelmet, amennyiben van, Lipótvárba kell szállítani.

73 Fogalmazványa ÖStA FHKA HKA HFU RN 417 1702. Febr. fol. 28.

4. *Tata, Pápa, Veszprém: Karl Ferdinand Freiherr von Steinsdorff ezredes vezetésével, szintén a kamarai biztosok és a hadszertári alkalmazottak, valamint azon megyék segítségével, ahol a helységek fekszenek, a tüzérséget, a municiót és a hadieszközöket Győrbe kell szállíttatni.*

5. *Kanizsa, Zalavár, Körmend, valamint a Balaton mellett fekvő azon véghegyek, amelyeket egykor a török kézen lévő Kanizsa ellen építettek: Wolf Christoph von Schenkendorff ezredes az ottani kamarai és hadszertári alkalmazottak, az oda rendelt hadikomisszárius, valamint David Jacob von Raissendorff vagy Werner Arnold von Steinhausen mérnökök és a környező megyék szállítsák a tüzérséget, municiót és hadieszközöket Budára, az élelmet pedig a legközelebbi élelemraktárba.*

6. *Kaposvár és Dombóvár védműveit Johann Joseph de Huyn altábornagy, szigeti parancsnok vezetésével, a kamarai biztos, a hadszertári alkalmazottak és a környező megyék segítségével kell lerombolni, a tüzérséget, municiót és a hadieszközöket Szigetvárra szállítani.*

Másodszor a rombolás abban áll, hogy az említett helyeken minden külső és belső erődítést, falat, bástyát és tornyot le kell bontani vagy fel kell robbantani, és azok törmelékével az árkokat fel kell tölteni.

Székesfehérvár a védművek lebontása után, mint szabad királyi város, a megmaradt falakkal körbezárva maradhat.

Eger városfalai szintén megmaradhatnak, csak a várat kell lerombolni.

Kanizsán azonban jó lenne, ha a védművek lebontása után a lakosokat és minden épületet szilárd talajra, a mocsár egyik, illetve másik oldalára telepítenének, és a szigetet, amelyen mindeddig az erőd állt, teljesen lakatlanná és használhatatlanná tennék.

A többi fent említett helyen érvényes marad azon rendelkezés, hogy minden falat, tornyot és védművet fel kell robbantani.

Harmadszorra minden egyes hely rombolási munkáihoz a hatóságoktól kirendelnek a következő elosztás szerint:

- egy katonai parancsnokot,*
- egy kamarai alkalmazottat,*
- egy fő- vagy al-hadikomisszáriust,*
- egy mérnököt,*
- egy hadszertári alkalmazottat,*
- egy megyei komisszáriust,*

a területen állomásozó lovasságot, mintegy 100 lóval, hogy azok minden körzetben felügyeljék a munkálatokat, a szállítást és a szállítókonvojokat. A rombolási

munkálatokat az egyes katonai parancsnokok a mérnök, a megyék által kirendelt munkások, az ottani katonaság és polgárság segítségével végeztessék el.

Harmadszor: A hadikommisszárius rendben összeír a hadszertári és kamarai alkalmazottal együtt minden hadi-, és élelmiszer-készletet, ágyút, municiót és hadszertári eszközöket (az élelmiszer összeírása maradhat utolsónak) és átvitelt arra a helyre, ahová a parancs értelmében kell. Ügyel arra, hogy a megyék a szükséges fuvarokat és munkásokat megfelelő időben és számban kiállítsák, és hogy a szükséges szerszámokból ne legyen hiány.

Ezzel szemben a kamarai alkalmazott biztosítja a pénzt, és amiben kell, a hadikommisszárius rendelkezésére áll.

A hadszertári alkalmazott felel a tüzérség, a munició, a hadszertári eszközök és sáncszerszámok összeírásáért és átadásáért.

A megyei kommisszárius a rábízott munkásokat és fuvarokat irányítja, és minden további feladatban segédkezik a kamarai alkalmazott és a hadikommisszárius útmutatása szerint.

A lerombolt vár helyőrségét utasítják, hogy a későbbi parancsban megjelölt helyre vonuljon át.

Negyedszer: Juttassák el a parancsnokokhoz az Udvari Kamara, a Magyar Királyi Udvari Kancellária és a Hadi Kommisszariátus intézkedéseit és amint az időjárás engedi, még február vége előtt mindegyik hely lerombolásának neki kell kezdeni, és amennyire lehetséges a szükséges dolgok beszerzését meg kell gyorsítani, illetve a munkát mihamarabb be kell fejezni.

Ötödször: A rombolás körüli munkák segítéséhez szükséges lovasság területi elhelyezkedése a következő: Felső-Magyarországon a Schlick-, Alsó-Magyarországon,⁷⁴ azaz Pápánál, Veszprémnél, Simontornyanál, Palotánál, Kaposvárnál és Dombóvárnál a Herbeville, a Kanizsa, Zalavár, Körmend és a Balaton térségében a Montecuccoli-ezred áll rendelkezésre.

Aufsatz

Über die von Ihro Kayserliche Mayestät allergnädigst resolvirte, und nädigstens zu bewürckhen anbefohlene Demolitiones etlicher Vöstungen, und Plätze in Königreich Hungarn.

⁷⁴ Alsó-Magyarországon a törökellenes visszafoglaló háború után — a Budáról érvényesülő központi tájscrmlélet olvénck megfelelően — egyre inkább a Dunántúlt értették.

Primo seyend zu schleippfen hiernachfolgende Plätze

Von dem Herr General Veldtzeugmeister Nigrelli mit Assistenz der Oberhungarische Cammer aldasigen Kriegscommisariäts, Land-Ingenieur Wallners, Zeugsbeamten auch Arbeitheuten und führen auß umbligenden Geschpannschafften.

Unter der Direction des Herr Veldtmarschall leuthenant und commendanten zu Ofen, freyherr von Pfeffershofen, des Schlosses Erlaw durch aldasigen Commandanten von Wilson; Stuehlweissenburg, samt Palota, und Simonthornia durch den Herr General Wachtmeister graffen Jörger ingleich mit Zuthuung der Cameral Administration von Ofen aldortigen Ober Kriegs Commissari, Zeugleüthen, Ober-Ingenieur DuMonts, und von beyligenden Geschpannschafften.

Von den Commandanten zu Leopoldt nach deme selbige Quarnison aufgerichtet seÿe wird, mit guet Gelegenheit, und Hilfe der aldasigen Cameral Commissariats und Zeugs-beambten, auch nágsten Comitaten.

Durch den Herr obristen Stainsdorff gleichfalls mit Hilfe derer aldasigen Cameral-Commisariäts und Zeugs-beambten, auch denen Geschpannschafften worrinnen die Orth gelegen.

Von dem obristen von Schenkendorff mit hilffe aldasiger Cameral und Zeugs Beambten, auch dem dahin zu khommen verordneten Kriegs Commissario, und etwo dem Ingenieur von Raissendorff oder Stainhausen, auch umbligenden Geschpannschafften.

Zendrö
Potak
Zipserhaus

Darauf die Artiglerie muniton, und Zeugs Sachen nacher Caschau des Provianth aber in die nágste Magazinen abzuführen.

Erlaw des
Schlosses
Stuehlweissenburg
Palota
Simonthornia

Stuckh, Muniton, unnd Zeugs Vorrath nach Ofen und das Provianth nach denen negsten Magazinen abzuführen, ausser den in der Statt Erlaw, umb der auf und ab marchirenden Völkhern etwas gelassen werden.

Neutra
und
Löuenz

Stuckh, Muniton und Zeugs-Sachen, auch das Provianth wan eines verhanden nacher Leopoldstadt zu bringen.

Totis
Papa
Vesprin

Stuckh, Muniton und Zeugs Sachen nacher Raab zu bringen.

Canisa
Salawar
Kerment sambt
noch etliche
anderen kleinen
am Plattensee
gelegenen
hiebevor weilen
Canisa in Türkhen
handen war denen

Die Artigleria, Muniton und Zeugs-Sachen nacher Ofen, das Provianth aber, mit gueten Gelegenheit in das negste Magazin zu führen.

	selben entgegen gesetzt gewesen Gränitz Posten	
Von dem herr Veldtmarschallen leuthe- nanten de Huyn Commendanten zu Si- geth, mit hilffe der Cameral-commissa- riäts, und Zeugs-bedienten auch negste Geschpannschafft von selbigen gegend.	Kaposvár und Dombo	Stuckh, Munition und Zeugs-Sachen nacher Sigeth zu transportiren.

2do Würdet die Demolition in deme bestehen, das bey ernandten Plätzen alle außere, unnd innere Fortifications Werckh, Wähle, Pasteyen, und vöste Thurn eingerissen, abgebrochen oder gesprengt, und die graben an durch angefühlt werden sollen.

Stuehlweissenburg kan nach einreissung der Werckh gleichwohlen als ein Königliche Freystadt mit denen übrig Mauren geschlossen bleiben.

Zu Erlaw bleibt die Statt gleichfahls mit Ihren Ringmauern geschlossen, und ist allein das Schloss dasßelbsten zu schleipffen.

7o Anisa aber wäre gueth, wan nach eingerissenen Fortifications Werckhen die innwohner unnd alle Gebaw, auf veste Landt, ein oder ander Seits des Morats transportirt, und die Insul, vorauf die Vöstung bißhero gestanden, völlig unbewohnt, und unverbrauchbar gemacht werden könnte.

In denen übrig obbenanten Orthen, bleibt es bey deme, das alle Wöhren, Thurn, unnd Fortifications Werckhe gesprengt, oder eingerissen werden sollen.

3tio Müesßen zu disen Demolitions Werckh von denen behörigen Instantien an jedes Orth nach obiger außtheillung verordnet werden.

1mo Ein militaris General Obrister oder Commenant

2do Ein Cameral beambter

3tio Ein ober oder unter Kriegscommissarius

4to Ein Ingenieur

5to Ein Zeugs ampts Officier

6to Ein Geschpannschaffts Commissarius und

7to Einige commandirte Reütere, etwo von 100 Pferden, in jeden District zu bedeckung der Arbeithe beyschaffung der fuehren, und bestreitung der Convoyen, worvon der Militarische Commendant, die Demolitions Arbeithe angeben, außtheillen, und durch den Ingenieur mit hilffe der Arbeits-leuthe auß denen Geschpannschafften, auch Besatzung, oder commandierten Miliz, und Burgerschaft, wo einige verhanden, exequiren lassen solle.

Der Kriegs Commissarius wird nebst dem Zeugs, und Cameral beambten, allen Kriegs und Provianth Vorrath ordentlich inventiren, und folgents selbig mit

Stuckh, Munition, und Zeugs-sachen /worbey jedoch der Provianth auf die letz bleiben khan/ an Orth, und Ende wohin der Befelch lautet überbringen zu lassen, auch damit die Geschpannschafften die benötigte fuehren, und arbeither zu rechter Zeith, und in der erforderlicher Anzahl beyschaffen, auch sonst an behörig Requisiten nichts abgehe, sorgfältige Obacht zu tragen.

Der Cameräl beampter hingegen mit Verschaffung der nöthigen Gelt-mitlen, und mit was mehrers ex parte Camerae concurrirt werden mues, dem General Kriegs Commissariät an Hand zu stehen haben.

So dan hat der Zeugs beampte wegen der Artiglerie, munition unnd Zeugs-sachen auch erforderlichen Schanz, und nöthigen brederen Zeug, so wohl bey der Inventur, und abgebung als bey der Arbeith Sorg zu tragen ingleich werden.

Die Geschpannschaffts Commissarii die an sye begehrende Arbeither, und fuehren, fleißig zur Hanndt schaffen, und mit all übrigen Notturff nach anleitung der Cameral beampten, unnd Kriegs commissarien in disem Werckh assistiren und endlich.

Die Besatzung der Demolirten Orth, nach vollzohenen Schlaipffung, wohin so dann die Ihnen weithers nachkommende Befelch sye verweisen, ihrem ab- und vortzug bewerckhstellig müssen.

Quarto Werden sye hier zue erforderliche expeditiones an die General Commandanten, auch intimationes, an die löbliche Kayserliche Hoffkammer, und Königliche Hungarische Hoffcanzley, General Kriegs-Commissariät Amt dergestalt außgefertiget, das die behörige anstalten von allerseithes zugleich angeordnet, nach deme es das Wetter zuelasßet, noch vor außgang dises Monats Februar mit sothaner Arbeith, aller Orthen zugleich angefangen, selbte möglichster dingen beschleuniget, und einfolglich bald zu Ende gebracht werden mögen.

Quinto die hierzue nötige Reutterey solle in Ober Hungarn von Schlickhischen Dragoner Regiment, in Nider Hungarn bey Stuelweissenburg, Papa, Weszprin, Simontornia, Palota, Kapusvár und Dombó durch das Herbevillische Regiment, und das das übrige bey Canisa, Salavár, Kerment, und an den Blattensee durch das Montecukolische Regiment bestritten werden.

Jelzet: MOL E 286 1702. Nro. 142. fol. 268–273., másolat.⁷⁵

Külzet: Der Römische Kayerliche Mayestät dreyszigst Amt zu Stuehlweissenburg.

Unsere villgeehrte herren

Stuehlweissenburg

Praesentatae die 9 Marty 1702.

6.

**Az Udvari Haditanács iktatókönyvi bejegyzése a székesfehérvári tanács
kérvényéről és a határozat-tervezetről
Bécs, 1702. április 11.**

A székesfehérvári városi tanács érdeklődik, hogy megmarad-e a város erődítmény jellege. Kéri, hogy a tervezett rombolásnál lehetőség szerint kíméljék meg a városfalat. A rondellák és bástyák lerombolásakor felhalmozódó kőanyagból szeretnének városházát építeni.

Döntés:

Mint arról már korábban értesített az Udvari Haditanács mindenkit, hogy csak a külső védműveket, falakat, bástyákat fogják lerombolni, a városfalat és annak tornyait meghagyják. A kövekből és a különböző anyagokból felépítheti Székesfehérvár a városházát és egyéb szükséges épületeket is.⁷⁶

Richter und Rath der königliche Statt Stuhlweissenburg bitten umb das Kayserliche Hoff Kriegs Rath cooperation bey Ihro Kayserliche Mayestät, damit entweder die Statt in ihrem Fortifications Standt verbleiben oder bey vornehmender derselben Rasirung die Ring oder Stattmauer möglichst verschounen. Die von den Rondellen oder Bastterien fallende Stain aber Ihre gemeinen Statt zu Erbauung eines Rathhauses und andere Notturfen überlassen werden mögen.

Beschaidt:

Wider hinauszugeben mit dem Beschaidt, es sein den Herrn Veldtmarschalleüthendannden Johann Friedrich Freyherr von Pfeffershofen /welchen man unter anderen

75 Az irat fogalmazványa a ÖStA FHKA HKA HFU RN 417 1702. Febr. fol. 60–63. (1702. febr. 7.) jelzet alatt található. Az irat eredetije, az Udvari Kamara leirata a Budai Kamarai Adminisztráció részére a MOL E 280 1702. Febr. Nro. 6. sz. alatt található. Azért döntöttem a másolati példány kiadása mellett, amely csupán címcésében tér el az eredetitől, hogy ezzel is jelezsem a kamarai adminisztrátorok, harmincadosok szerepét a várrombolások ügyeinek intézésében. A fent említett jelzeteken található példányok között olyan csekély mennyiségű betűeltérés van, hogy külön nem jeleztem azokat.

76 A tervezett építkezés valószínűsíthetően nem valósult meg teljes egészében, hiszen a kuruc hadak 1704 januárjában elfoglalták a várost. Székesfehérvár korabeli történetére ld. *Kállay István: Fehérvár regimentuma 1688–1849. A város mindennapjai. Székesfehérvár, 1988.* (Fejér Megyei Történeti Évkönyv 18. Szerk.: Erdős Ferenc.)

auch das Rasirung werckh von Stullweissenburg aufgetragen/ schon bedeuítet werden nur allein die aussere Heubtwerckhe, Wähle und Pasteien einzurissen, die Ringmauer aber sambt denen Thürmen, und was zu Schleipffung der Statt Stullweissenburg nöthig, undemolirter zu lassen, anbey auch Ihro gemeinen Statt alda die Stainer und Materialien von denen rasirenden Wercken zu Erbauung des Rathhausses und anderer Stattgebäude nicht zu verweigern. Tiell, Wien den 20. April 1702.

Jelzet: ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 414. 1702. Apr. fol. 220v–221r.

7.

**Az Udvari Haditanács átirata az Udvari Kamarának
Bécs, 1702. április 11.**

Az Udvari Kamara korábban megkereste az Udvari Haditanácsot, hogy a várrombolásokkal kapcsolatban még alig kaptak megbízható intézkedést. Az alkalmazottak járandóságának kifizetése egész nyáron elhúzódhat. Kanizsa rombolását azért sietették, hogy az onnan Kosztajnicába rendelt helyőrség átköltözése és az új helyőrségi laktanya felépítése még a tél beállta előtt megoldódjon.

Ezúton meghagyják a különböző Kamaráknak, hogy az általuk igazgatott területen támogassák mindenben a várrombolási munkálatokat. Remélhetőleg a hamarosan jóra forduló időjárás pedig elősegíti a munkák könnyű és gyors befejezését.

Die löbliche Kayserliche Hoffcammer hiemit in Freundschaftt zu erindern. Was gestalten vorkhomben das ex parte Ihrer löbliche Kayserliche Hoffcammer zu dem Demolitions Werkh nach fast nirgends keiner verläsßliche Anstalt gemacht worden.

Und nun aber auf dise Weise, die zu denen Veldt operationen destinirte Regimenten, weillen die ordentliche Ablösungen khein Forthgang haben, nicht Losß gemacht werden khönnen, auch wohl zuglauben, daß wan man nicht anderst dises Werkh zu befördern trachtet die darzue deputirte Beambte, umb der Liffergeldter willen, den ganzen Sommer hindurch damit zuezubringen suechen dörrften.

Da immittels die Rasirung Canisa vor allen zubeschleunigen wäre, auf das die von der nacher Castanoviz⁷⁷ destinirte Guarnison gleichwohl zeitlich im Jahr dahin anziehen, und sich alda selbst noch vor dem Winter verbauen könne.

Als würdet dannenhero sye löbliche Kayserliche Hoff Cammer hiemit ganz angelegentlich in Freundschaft ersuechet zu Beförderung dises Demolitions Werkh so nachtruksambe behörige verordnung an gehörige Orth ergehen zu lassen. Womit bey schon ahngehenden guetten Wetter die Hand daran gelegt, und selbige, wie es leicht seyn khann ehstens vollbracht werden mögen.

Und verbleibt derselben der Kayserliche Hoff Kriegs Rath zu Freundschaft, angenehmer Dienst Erweisung willig und beflissen.

Ex Consilio Bellico

Wienn, den 11ten April 1702.

Johann von Tiell

Jelzet: ÖStA FHK A HKA HFU RN 421 1702. Mai fol. 27., eredeti tiszttázat.

8.

Az Udvari Haditanács átirata az Udvari Kamarának Bécs, 1702. április 20.

Az Udvari Kamara április 5-ei és 6-ai megkeresésére válaszolva elrendelik, hogy minden egyes kamara a saját igazgatása alá tartozó területen fizesse ki rendben a várak lerombolásakor felmerülő járandóságokat és költségeket. A székesfehérvári és egri rombolási munkáknál csak Johann Ferdinand Freiherr von Pfeffershofen (akit az egész demolíció ügyének vezetésével bíztak meg) és Nicolas Dumont hadmérnök szavai az irányadók. Kanizsa esetében Wolf Christoph von Schenkendorf a felelős, ha ő elutazna, akkor a mellé rendelt Werner Arnold von Steinhausen mérnök, akárcsak Kaposvár és Dombóvár esetében, ahol Kaspar Dörck mérnök a rombolás vezetője. Azaz őket, a hadszertári alkalmazottakat (amikor kiutaznak a várakhoz), az aknászokat és a többi munkást kell rendben kifizetni a szokásos bérükön felül.

Az ügy onnan indult, hogy Karl Ferdinand Freiherr von Steinsdorff győri német főkapitány-helyettes a rombolás költségeiről készített kimutatásában 2661 Guldent

77 Kosztajnica az Una folyó mellett, Horvátországban (1808: II. Báni Ezred). Ma: Hrvatska Kostajnica, HR.

igényelt maga és az alkalmazottai számára, amit túlságosan magasnak talált az Udvari Haditanács. Annak fényében tűnik magasnak ez az összeg, hogy a győri helyőrség katonái régóta nem kapták meg fizetésüket.⁷⁸

Számolja ki az Udvari Kamara, hogy egy-egy vár lerombolása mennyibe kerül, ha a kirendelt kamarai alkalmazottakat, a hadi komisszáriusokat, mérnököket a díj-szabás szerint kifizetik.

Amennyiben megvan ez a költségvetés, az alapján egy bizottság fogja majd megvizsgálni a kifizetett járandóság felhasználását.⁷⁹

Ami pedig a lerombolandó Kanizsa várának tüzérségét és elszállítását illeti, úgy határoztak, hogy 12 db ágyút, tartozékaival, valamint a parancsnokkal és a helyőrséggel a horvátországi Kosztajnicába rendelik. A maradék tüzérség elszállítására pedig azt a módot találták ki, hogy a Drávához viszik őket és onnan stájer dereglyéken Eszékre szállítják, ezzel sok száz szekeret, fuvart, nagy költségeket spórolnak meg és elkerülik a vidék általános elégedetlenségét.

A tüzérség elszállításának ügyében még jelentkezni fog az Udvari Haditanács az Udvari Kamaránál.

Die löbliche Kayserliche Hoff Cammer auf deroselben untern fünfften und sechsten dises lauffenden Monaths herüber gegebene Intimationen, daß bey dem Demolirungs Werkh daß Camerale mit unnöthigen Lifergeldern und Unkosten nicht beschwäret werden möge, zur freundschaftlichen Antwortt hiemit anzufüegen, welcher gestalten der Kayserliche Hoff Kriegs Rath seines Orths zu aller Erspahrung und Restriction deren Liffergelder ohne deme zu concurriren bedacht ist, selbige auch bey disem Rasirungs Werckh so vill Stuelweissenburg, und Erlau anlanget, auf niemanden als den herrn Veldtmarschall Leüthenanten Freyherrn von Pfeffershofen / welcher die Direction über dise Demolitiones zuführen, und allenthalben gegen werttig zu seyn im Befelch hat / und dem Ingenieur Obristleüthenanten du

78 A győri katonaság ellátatlanságára utal a következő eset is 1702 márciusából: „Steinsdorff erindert das 50 biß 60 Man zu Raab von der Gurmison auffgestanden und zu des Proviandt Verwalters Oßwaldts behausung gangen, und selbigen zu bezahlung Ihres Ausstandt haben forziren wollen, so er aber wider componirt hat, doch wehre gleichwohlen noch grossen Schwierigkeiten unter den Soldaten das besoldung nicht bezahlt werde.“ ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 414. 1702. März. Nro. 205. fol. 190r.

79 Bizottságot a Steinsdorff által irányított rombolások költségeinek elszámolása miatt küldött ki az Udvari Kamara. Tagjai voltak Johann Jacob Gülick a pozsonyi német helyőrség parancsnoka, Georg Karl Drischberger, főhadikomisszárius és Kaspar Joachim Wernckingh kamarai titkár. ÖStA FHKA HKA HFU RN 428. 1703. Aug. fol. 671. Köszönöm Kenyeres Istvánnak, hogy az adatai felhívta figyelmemre.

Mont, wie ingleichen bey Canisa alleinig auf den Commandanten herrn Baron von Schenkendorff, wann er ausser seinen Posto reisen mueß, dann dem ihme zuegegebenen Ingenieur Steinhausen, wie ebenmässig respectu des Ingenieur Dörrik,⁸⁰ welcher nacher Caposwar, und Tombo geordnet ist, und die Zeügs Bediente, wann sie raisen, zu extendieren vermeinet, ausser welchen die Minierer und andere Handtwerksleüthe nach Ihren gewöhnlichen Lohn bezahlt werden müessen.

Und ob schon der von Raab auf ein Monath per zwey tausendt sechshundert ein und sechtzig gulden von dem herrn Obristen Freyherrn von Stainsdorf für sich, den Kriegs Commissarium, Ingenieur, Zeügsbediente, Bixenmeister, und commandirte Officier, und gemeine von der Guarnison, eingeschickhte Aufsatz zimlich hoch sich zu belauffen scheinete, so findet man doch dis Orths, weilen sowohl ein: als andere von disen Officiern und commandirten dabey reisen müessen, die Besatzung auch ohne deme von langer Zeith an ihrem Soldt keinen Kreitzer Geldt bekommen hat, solchen Aufsatz nicht so gar excessiue übersetzt zu seyn.

Es würdet aber ihre löbliche Kayserliche Hoff Cammer bey disem, wie bey all anderen pro temperamento anheimb gestallet, ob selbe nach Überlegung der Beschaffenheit eines ieden Orths, und erforderlicher Zeith, Müeh und Arbeith durch die darzue angestellte Cameral Beampte mit denen respectiue Commandanten Kriegs Officiern, und Ingenieurn, auf ein gewisses der Liffergelder und Unkosten halber ohnmassgebige per Pausch die Sachen vergleichen lassen wolle, mit welchen dieselbe als dann, es wöhre die Arbeith so lang sie wolle sich vergnügen, und darüber nicht mehrers zufordern bestugt sein sollen, solcher gestalten wurde ohngezweifelt ein ieder, deme dergleichen Commission obliget, dieselbe in ehender je besser zu vollziehen sich bemühen, und nicht der Liffergelder halber wie sonst, wann selbte auf Tag oder Monath ausgesetzt seyend, zugeschehen pfllegt, die Arbeith zu verlängern suchen.

Was unter anderen auch sie löbliche Kayserliche Hoff Cammer wegen der Artillerie von Canisa, und dero Montierung zur Abfuhr mit anzuerinnern beliebt, da ist deroselben schon unterm dritten pahr bedientet worden, welcher gestalten man dis Orths zwölf montierte Stuckh mit aller Zuegehör dem herrn Obristen und Commandanten zu Canisa Baron von Schenkendorff, nacher Castanoviz in Croathen mit zu geben resolviret, die übrige Artillerie und Zeügs Requisiten aber kein bessers, noch leichteres Mittel zu transportiren gefunden habe, als das selbte von Cani-

80 Kaspar Dörck 1702-ben a Szlavón Kamarai Adminisztráció területén dolgozott: „...in Sclavonien angestelten ingenieur haubtmann Caspar Dörrik...” ÖStA FHKA HKA HFU RN 420 1702. März fol. 11–12.; 1700-ban az eszéki várban mérnök: ÖStA KA HKR Prot. Imp. Bd. 410. 1700. Dez. Nro. 147. fol. 415r.

sa an das negste Orth an die Draw gebracht,⁸¹ und von dannen auf steyerischen Plätten zu Wasser nacher Össekh abgeführt werden müsse, womit vill hundert Wagen, Vorspann, nebst grossen Unkosten erspahret, und gleichsamb eine allgemaine Landts Beschwärde verhüttet werden kan.

Welches man also ihre löbliche Kayserliche Hoff cammer wegen zeitlicher Bey-schaffung der steyerischen Plötten und Veranstaltung ietzt gemelten Transports hie-mit nochmahlen in strascht widerholt anzuerindern nöttig erachtet und verbleibet derselben die Kayserliche Hoff Kriegs Rath zu Freundschaft angenehmer Dien-sterweisung willig und beflissen.

Ex Consilio Bellico

Wienn, den 20. April 1702

Johann von Tiell

Jelzet: ÖStA FHKa HKA HFU RN 421. 1702. Mai. fol. 28–33., eredeti tiszttázat.

9.

Az Udvari Kamara leirata a Magyar Kamarának, a Budai Kamarai Adminisztrációnak és a Szepesi Kamarának Bécs, 1702. május 2.

Az Udvari Haditanácstól a magyarországi várrombolások ügyében panaszok érkeztek, azaz a kamarai tisztviselők nem elégséges együttműködése és a segítség hiánya oda vezetett, hogy a várrombolási munkálatok I. Lipót rendelkezései ellenére érdemileg még nem kezdődhettek el.

Az Udvari Kamara fontosnak tartja a hadikomisszáriusok megfelelő támogatását, ezért felszólítja az alárendelt Kamarákat, hogy küldjék be rendben kiszámolva a saját területükhöz tartozó várak lerombolásának költségeit (ahogyan a Budai Kamarai Adminisztráció már megtette).

An die Königliche Oberhungarische Cammer, mit denen Kriegs Officiern welchen bey dem resolvirten Rassierungs Werk ainiger Vöstung in Hungarn das Commando

81 Ez a hely, több irat tanúsága szerint is Dernyc (a forrásokban: Ternia, Dernia) volt. Ma: Dmjc, Horvátország. ÖStA FHKa HKA HFU RN 421 1702. Mai fol. 169. és Uo. fol. 317. A község történetének új monográfiája: *Hrvoje Petrić: Općina i župa Dmjc. Povijesno-geografska monografija.* Dmjc, 2000.

zuführen, anvertrauet worden ratione der Unkhosten unnd Liffergeldter auf ein leydentliches per Pausch tractiren unnd sowohl selbst selbst als durch dero subordinirte Bediente, zu disem Rassirungs Werckh alle mögliche Assistenz leisten zulassen.
In simili an die Cameral Administration zu Ofen
Item an die königliche Hungarische Cammer

2ten May 1702.

Wohlgebohrner Freyherr

Wir füegen deroselben hiemit zu wissen, wassmassen sowohl vom löblichen Kayserlichen Hoffkriegsrath, als General Kriegs Commissariatamt verschiedene Clagen bey uns einkhomben seindt, das bey dem resolvirten Rasirungs Werckh ainiger Vestungen in Hungarn, von seithen der Kayserliche Hoffcammer und deren subordinirten Bedienten, so schlechte Assistenz und Hilff gelaistet werde, also das dises Rasirungs Werckh, zu wider ihrer Kayserliche Mayestät allernädigsten Intention, sobaldt nicht ad Effectus gebracht werden möchte.

Wan wür nun solchemnach, zu Beförderung Ihrer Kayserliche Mayesät Dienst, für nöthig erachtet haben das mit denen Kriegs Officiern welche dabey das Commando zuführen, anvertrauet worden, ratione der Uncosten^a und Lifergeld^{a82} auf ein leydentliches per Pausch tractiret, und also dises Rasirungs Werckh desto ehende vollzogen werde. [Als würdet der Cameral Administration zu Ofen gehörigen Orthen zuverfüegen wissen.]

Als werde die herrn Ihnen belieben lassen, gehörige Orthen zuverfüegen, das er mit denen einigen Vestungen, so in Ihren District liegen, also gehalten, mit denen Officiern ordentlich tractiret, und sonsten sowoll durch die herrn selbst, als dero subordinirte Bediente, zu disen Rasirungs Werckh, alle mögliche Assistenz gelaistet werden.

Wienn den 2 May 1702.

An die Oberhungarische Cammer in simili

An die Cameral Administration zu Ofen

Illustrissimi Hisce significamus dominibus vestris, qualiter tam inclýtam Consilium Bellicum, quam generalis Commissariatatus Bellicus iterato conquesti sint, quod occasione demolitionis certorum praesidiorum, in Regno Hungariae situatis per

82 ^autólagos betoldás³.

Camerales nulla assistentia praebentur ac proinde istae demolitiones contra mentem sacratissima suae majestatis caesarea hucusque inpeditae fuerint.

Cum itaque ad promouendam altissimae memoratae suae majestatis sacratissimae seruitis omninorum necessarium esse dupnius ut cum officialibus militaribus quibus istud demolitionis negotium concreditus est ratione expensarum et diurnorum omni possibi modo tractatio ineatur, consequento hoc demolitionis opus eo celerique ad effectus deducatur.

Idemcirco praetitulatas domines pias per praeferiter per amice requirimus, ut modum et tractationes istam cum officialibus militaribus circa Fortalitia, earundem districtui adiacentia proxime in eundam, obseruantes faciant, et eaterum in id adlaborent, ut saepedictus hocce demolitionis negotium tam per se, quam per suos sibi subordinatos camerales omni modo promoveatur.

Viennam 2. May 1702

Ad Cameram Hungaricam

Jelzet: ÖStA FHKA HKA HFU RN 421 1702. Mai fol. 26–35., fogalmazvány.

Levéltári források rövidítése

ÖStA FHKA HKA HFU RN	Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv, Hoffinanz Ungarn, rote Nummer
ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd.	Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Protokolle des Wiener Hofkriegsrates, Expedit Band
MOL A 14	Magyar Országos Levéltár, Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratórája, Insinuata Consilii Bellici
MOL A 35	Magyar Országos Levéltár, Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratórája, Conceptus expeditionum
MOL E 21	Magyar Országos Levéltár, Magyar Kincstári Levéltárak, Pozsonyi Magyar Kamara regisztratórája, Benignae resolutiones

- MOL E 280 Magyar Országos Levéltár, Magyar Kincstári Levéltárak, Levéltárat nem alkotó fondok és állagok, Budai Kamarai Adminisztráció regisztratúrája, Hofbefehle
- MOL E 281 Magyar Országos Levéltár, Magyar Kincstári Levéltárak, Levéltárat nem alkotó fondok és állagok, Budai Kamarai Adminisztráció regisztratúrája, Berichte und Schreiben
- MOL E 285 Magyar Országos Levéltár, Magyar Kincstári Levéltárak, Levéltárat nem alkotó fondok és állagok, Budai Kamarai Adminisztráció regisztratúrája, Varia
- MOL E 286 Magyar Országos Levéltár, Magyar Kincstári Levéltárak, Levéltárat nem alkotó fondok és állagok, Budai Kamarai Adminisztráció regisztratúrája, Buchhalterey Akten
- MOL P 125 Magyar Országos Levéltár, Családok, személyek, 1945 előtti nem kormányzati szervek iratai, Esterházy család hercegi ága levéltára, Pál nádor

